

כפל ביטוח

הקצאת תגמולי הביטוח בין מבטחים בביטוח כפל של נכסים

1. אופן החלוקה בין מבטחות מקום שמתקיים ביטוח כפל בביטוח נכסים מעורר קשיים, שכן יישום דווקני של סעיף 59 (ד') לחוק חוזה הביטוח הקובע כי החלוקה בין המבטחים תהיה על פי יחס סכומי הביטוח מביאה לתוצאות אשר בעיני חלק מהמתבוננים תמצאנה "לא צודקות", וזאת כאשר המדובר בפוליסות שאינן חופפות, היינו, הנכסים המבוטחים בהם אינם זהים.
2. להלן מספר דוגמאות אשר ימחישו את האמור לעיל:
 - א. נזק אש לחנות במרכז מסחרי (קניון) כאשר פוליסה אחת הינה לביטוח החנות בלבד (פוליסת בעלי החנות) ובה סכום ביטוח כשווי מבנה החנות ופוליסה שנייה הינה לביטוח כל המרכז המסחרי (פוליסת בעל קניון) ובה סכום הביטוח הוא שוויו של הקניון כולו.
 - ב. נזק לרכב כתוצאה מאש במוסך, מחד פוליסת בעל הרכב אשר סכום הביטוח בה משקף את שווי הרכב ומאידך פוליסת בעל המוסך אשר סכום הביטוח לרכבי לקוחות בה מטבע הדברים הינו שווים של מספר רכבים.
 - ג. נזק אש למשרד בבניין משרדים מושכר, מחד פוליסת בעל המשרד אשר סכום הביטוח בה משקף את שווי מבנה המשרד ומאידך פוליסת בעל המבנה בה סכום הביטוח הינו שווי המבנה כולו.
3. נראה כי לא חסרות דוגמאות נוספות על אלו שהובאו לעיל כאשר בכל אחת ואחת מהדוגמאות הללו ישום דווקני של הוראות סעיף 59(ד) תביא לחלוקה לא צודקת ולא הגיונית של סכומי הביטוח.
4. בעולם קיימות מספר שיטות נוספות להקצאת תגמולי הביטוח כפי שמובאות במאמרו של ד. חשין "ביטוח כפל יתר: סעיף 59 לחוק חוזה הביטוח, התשמ"א-1981" משפטים יב' (תשמ"ב-תשמ"ג) כלהלן:
 - א. שיטת "התקרה המשותפת" או "שוויון הבסיסים" – לפי שיטה זו אם הנזק מכוסה במלואו על ידי כל אחת מהפוליסות אזי על המבטחים לשאת בנזק בחלוקה שווה וזאת בהתעלם מהפרשים בסכומי הביטוח.
 - ב. שיטת "יחס החבויות העצמאיות" – על פי שיטה זו מתעלמים בשלב הראשון מביטוח הכפל ובודקים כמה כל מבטח היה צריך לשלם לו הפוליסה שלו הייתה היחידה ולאחר מכן מחשבים את היחס בין הסכומים שכל מבטח היה חשוף אליהם.
 - ג. שיטה נוספת אשר אינה בשימוש רב הינה "יחס הפרמיות" או "יחס המחיר".
5. שאלה זו של הקצאת סכומי השתתפות בביטוח נכסים עדיין לא מצאה דרכה אל בית המשפט העליון כשאלה עיקרית בביטוח נכסים, עם זאת התייחסות ענפה לשאלה זו כהערת אגב ניתן למצוא בפסק דין ע"א 5464/00 פרץ ג.ג. מהנדסים בע"מ ואח' נ' קינן ואח', פ"ד נז(4) 481, שם עיקר הדיון המשפטי הינו חלוקת הנזק במקרה של ביטוח כפל

בפוליסות אחריות בין שתי מבטחות (אליהו והמגן) כאשר סכומי הביטוח בפוליסות שונים (בשני המקרים הנזק הוא מתחת לסכום הביטוח). אליהו שסכום הביטוח בפוליסה שהוציאה קטן מזה של המגן, טענה כי יש לדבוק בהוראות סעיף 59(ד) לחוק ואילו המגן טענה כי יש לסטות מהוראה זו ולקבוע חלוקה שווה בין המבטחות.

6. בהיעדר התייחסות ישירה לסוגיה, ננסה לבחון הערות האגב של שופטי בית המשפט העליון, השופטת נאור שכתבה את פסק הדין והערותיו של השופט חשין שהצטרף לעמדתה (השופט אור הצטרף ללא נימוקים).

כבר מדרך ניתוח הסוגיה עולה כי בית המשפט מקבל את לשון החוק של סעיף 59(ד) בצורה דווקנית וזאת לאור העובדה שהבדיקה האם ניתן בביטוחי אחריות לסטות מהוראה זו מתבצעת אך ורק לאור המילים "בשינויים המחויבים" המופיעים בסעיף 67 לחוק חוזה הביטוח:

"על ביטוח אחריות יחולו הוראות סעיפים 56, 59, 61 ו-62, בשינויים המחויבים ואין להתנות עליהן, למעט על הוראת סעיף 59(ד), אלא לטובת המבוטח או הצד השלישי"

מלשון ההן הנך שומע לאו, אלמלא היה המחוקק כותב "בשינויים המחויבים" לא היו שופטי ההרכב מרגישים רשאים לסטות מהאמור בסעיף 59(ד). ולגבי ביטוח נכסים הרי לא נאמר בשינויים המחויבים.

7. בהמשך פסק הדין הנ"ל קיימות התייחסויות מפורשות, למשל בסעיף 31 לפסק דינה של השופטת נאור:

"31. לגבי ביטוח נכסים לא השאיר המחוקק לבחירתם של בתי-המשפט את קביעת שיעור השתתפות בין המבטחים. הוא אימץ כאמור בסעיף 59(ד), שיטת חלוקה המבוססת על החבות הפוטנציאלית על-פי הפוליסה, שיטת "יחס סכומי הביטוח".

המחוקק אמנם קבע לגבי ביטוח נכסים כי כלפי המבוטח אחראים המבטחים "יחד ולחוד" לגבי סכום הביטוח החופף, אך הוא לא אימץ את ההסדר הכללי שבסעיף 56(א) לחוק החוזים (חלק כללי) בעניין אחראים יחד ולחוד, שלגביהם קיימת כאמור חזקה (הניתנת לסתירה) שהם נושאים בנטל החיוב בינם לבין עצמם בחלקים שווים. המחוקק בחר במבחן המיוחד לדיני הביטוח".

כן ראה דבריה של השופטת נאור בסעיף 33 לפסק דין:

"33. כאמור, נמתחה ביקורת על שיטת ההשתתפות שקבע המחוקק בסעיף 59(ד), גם לגבי ביטוח נכסים. נניח לצורך העניין שהמבקרים צודקים. אף אם צודקים הם, הרי אין להמיר את השיטה בשל כך שיש עליה ביקורת. גם אין להמיר את השיטה דווקא בעניין ביטוח אחריות, כאשר הביקורת על השיטה אינה מוגבלת לביטוח אחריות. נוכל להמיר את השיטה בעניין ביטוח אחריות רק אם נמצא שממהותו של ביטוח אחריות, להבדיל מביטוח נכסים, מתבקשת שיטה אחרת. אם לא נפעל בדרך זו – נשיג את גבולו של המחוקק".

8. ויודגש כי שופטי ההרכב מודעים לקושי הנובע מלשונו של סעיף 59(ד) לחוק. גם בדוגמאות שהוצגו בתחילת מאמרנו כפי שניתן ללמוד מהסיפא לפסק דינה של השופטת נאור בסעיף 42 לפסק הדין:

"42. הצעתי לחברות הביטוח לקבוע בינן לבין עצמן הסדר השתתפות. פטור בלא כלום אי אפשר. אוסיף כמה הרהורים בלתי מחייבים משלי להצעה זו. הביקורת על הסדרו של המחוקק בתחום ביטוח הנכסים היא שלגבי פוליסות לא חופפות (NONCONCURRENT) שיטת יחס סכומי הביטוח יוצרת עיוות. טול את מקרהו של אסור ושנה את ההנחות: הנח שלא אסור נפגע בתאונה, אלא המנוע שנפל עליו ניזוק ללא תקנה. מופעלות פוליסות נכסים של "המגן" ו"אליהו" שיש ביניהן כפל ביטוח. שתי הפוליסות נועדו,

בעיקרון, למצבים שונים, ולא ניתן "לחלץ" אף אחת מהן או מאחת מהן את שווי המנוע כפריט המבוטח בנפרד. הפעלת שיטת "יחס סכומי הביטוח" יוצרת במקרה זה, שהוא מקרה של ביטוח נכסים, תחושה של עיוות. נותרת לכאורה תחושה של השוואה שרירותית בין עניינים שלא ראוי להשוות ביניהם: הפוליסות נועדו, בעיקרון, לתכליות שונות. הן "נפגשו" רק לדק בחצרים של "יד שרה" ונפרדו לעד. האם במקרה זה לא יהיה זה צודק יותר, גם לגבי פוליסת נכסים, להורות על שיטת חלוקה שווה? אכן שיטת חלוקה כזו – אם תיושם – עשויה לרוקן מתוכן במידה לא מעטה את הסדרו של המחוקק בסעיף 59(ד). על-פי רעיון זה, יופעל סעיף 59(ד) רק במקרים שבהם ניתן להשוות את הסכום שבו מבוטח הנכס שניזוק בפועל בשתי פוליסות הנכסים".

9. גם השופט חשין מודע למגרעותיה של הוראת סעיף 59(ד) כאמור בסעיף 5 לפסק דינו :

"דעתי היא כדעת חברתי – וכדעתו של דוד חשין – כי מבין ארבע השיטות לחלוקת הנטל בין המבטחים בכפל-ביטוח (ראו: דוד חשין [19], בעמ' 374-375 ופסיקה 25 לחוות – דעתה של חברתי), השיטה שהמחוקק אוחז בה בסעיף 59(ד) לחוק היא הנחותה מכל חברותיה".

אך למרות זאת גם השופט חשין אינו סבור כי הינו רשאי לסטות מהוראה זו כפי שציין בסיפא לפסק דינו :

"הוראה בלתי ראויה היא, לדעתי, אך משהורנו החוק את שמורה הוא אתנו, מצווה היא שנכופף ראשנו לפניו. והוא שלטון החוק ברשות השופטת".

10. במבט ראשון נראה כי הפור נפל וללא שינוי של המחוקק יהיה עלינו להשלים עם התוצאה שיוצר סעיף 59(ד) לחוק חוזה הביטוח באותן דוגמאות שהוזכרו בתחילת דברינו, אך עם זאת עלינו לזכור כי כל האמור בפסק הדין לעניין ביטוח נכסים הינו הערת אגב וייתכן שדווקא דבריה של השופטת נאור שצוטטו בסעיף 8 לעיל ייתנו פתח לשינוי התוצאה ע"י בתי המשפט כפי שיוסבר לעיל.

11. השופטת נאור בדבריה מביעה את תחושת העיוות במקרה של פוליסות לא חופפות מקום שלא ניתן "לחלץ" את שווי הנכס, ולמעשה את סכום הביטוח של הנכס אשר לו נגרם הנזק. ניתן אולי להניח שבאם בתי המשפט יאפשרו להוכיח עניין זה בראיות, הרי שמחד לא ימצאו סוטים מהוראת חוק מפורשת ומאידך לא ייגרם העיוות שהוצג בדברינו.

12. לדוגמה אם יתאפשר לצדדים להראות בראיות מה סכום הביטוח בו בוטחה החנות הבודדת מתוך הסכום של כלל הקניון בין אם באמצעות סקר ביטוח מוקדם הקובע שווי מבנה למ"ר חנות כך ומ"ר שטחי ציבור אחרת ובין אם בדו"ח שמאי בדיעבד הרי שנוכל להוכיח בראיות כמה מבטח א' העריך את שווי החנות ובכמה מבטח ב' העריך את שווייה ואז ניתן יהיה להפעיל את הוראת סעיף 59(ד) לחוק חוזה הביטוח ללא כל עיוות.

13. לסיכום נאמר כי למקרא פסק הדין שהובא כאן נוצר רושם כי מנוי וגמור עם בית המשפט להפעיל את הוראת 59(ד) לחוק חוזה הביטוח כלשונוה בכל הקשור לביטוח נכסים אך לא מן הנמנע שלאור העובדה כי מדובר בהערת אגב שאינה מחייבת כתקדים על פי שיטת המשפט שלנו, ימצא בית המשפט אשר יהיה מוכן לבחון אפשרות של חילוץ סכום הביטוח לנכס הניזוק בשתי הפוליסות גם אם זה אינו עולה מהמסמך עצמו וזאת באמצעות שמיעת ראיות לעניין זה. עד לקבלת הכרעה כאמור, דומה שהמצב המשפט יכפה על חישוב אריתמטי כיחס סכומי הביטוח בפוליסות העומדות לדין.